

เพลงอีแซว เมืองสุพรรณบุรี ตระกูลเพลงเรือไทย-ลาว

(คัดจากคอดัมน์ *สยามประเทศไทย* ของ *สุจิตต์ วงษ์เทศ* ฉบับวันศุกร์ที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2551)

เพลงอีแซว เป็นตระกูลเพลงเรือไทย-ลาว เพราะคำว่า **แซว** ยังมีใช้ในคำลาว หมายถึง แจวเรือ, ตีกรรเชียงเรือ, ฯลฯ

อีแซว เป็นคำยกย่องเรียกชื่อสิ่งของเป็นเพศหญิง เช่น อีตาดบ คือมีตาดบ ส่วนอีแซว คือ ไม้แซว ใช้ตีกรรเชียงเรือ

แซว มีตัวอย่างอยู่ในกลอนนิราศเมืองหลวงพระบาง ของ นายร้อยเอก หลวงทวยหาญรักษา (เพิ่ม) ตอนเสร็จปราบฮ่อแล้วทหารชาวสยามยกกองล่องแพจากเมืองแดน (เตียนเปียนฟู) ล่องตามน้ำยม, น้ำอู เข้าสู่หลวงพระบาง ดังนี้

แพลอยวนคนแซวไม่แคล้วคล่อง
ซ้ากว่าล่องแพเนื่องจากเมืองเหนือ
จะพายต่อก็ไม่คล่องเหมือนล่องเรือ
เห็นเต็มเมื่อวิบากกรรมต้องทำเนา

แซว มีในสารานุกรมภาษาอีสาน^๑ ของ **ปรีชา พิณทอง** (พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2532) ความว่า **แซว 1 น.** นกแซงแซว ชื่อนกชนิดหนึ่ง เรียก นกแซว อย่างว่า ฟังยินชว่าชว่าซัน เสียงคนาในเถื่อน **แซว** เทตท้วงถั่วถั่วเล่ากลาง (สังข์ทอง). drongo (bird).

แซว 2 น. กระแซว ชื่อพรรณไม้ชนิดหนึ่ง

เรียกต้นหมากแซว มีผลกินได้. type of tree with edible fruit.

แซว 3 น. ไม้สำหรับตีกรรเชียง เรียก ไม้แซว ไม้แจว ก็ว่า. long oar.

แซว 4 ก. ตีกรรเชียง เรียก แซวเอื้อ แจวเอื้อ ก็ว่า อย่างว่า *แซวเอื้อ ผุงไทล้าย ชันโทมทั้งถ่อ แซวถ้อน* (สุด). To scull, paddle using a long oar fastened to post near stern of boat.

เคยมีผู้อธิบายว่า **แซว** มาจากคำแซว, พุดแซว หมายถึงเสียงทักท้วง พุดจาเอ็ดอึง แต่ไม่สอดคล้องกับลักษณะเพลงอีแซวที่ว่าหมายถึงเพลงเรือมากกว่า

เพลงอีแซว คณะขวัญจิต ศรีประจันต์ ที่โรงละครแห่งชาติ รายการไทยว่า
ท่าเพลง พ.ศ. 2518 (จากหนังสือ *เพลงนอกศตวรรษ* ของ *เอก นาวินกุล*)

สารพันสันนิษฐาน

คำว่า “เสภา”

(คัดจากหนังสือ *ขุนช้างขุนแผนแสนสนุก* โดย *สุจิตต์ วงษ์เทศ* สำนักพิมพ์มติชน พิมพ์ครั้งแรก มีนาคม พ.ศ. 2545)

“เสภาดนตรี” ในพระราชานุกิจ

มีผู้พยายามหาความหมายและคำแปลคำว่า **เสภา** มาช้านาน แต่ยังหาข้อยุติไม่ได้ น่าจะลองสำรวจไปเรื่อยๆ ก่อน

กฎมณเฑียรบาลยุคต้นกรุงศรีอยุธยา มีข้อความตอนหนึ่งว่า “**หกทุ่มเบิกเสภาดนตรี**” แล้วมีผู้รู้อธิบายว่าหมายถึงพระเจ้าแผ่นดินสมัยกรุงศรีอยุธยาโปรดให้ขับเสภาถวายตอนหกทุ่มก่อนเข้าที่บรรทมทุกคืน แสดงว่ามีการขับเสภาแล้วตั้งแต่ยุคต้นกรุงศรีอยุธยา และเป็นการเล่นในราชสำนัก

คิดดูแล้วมันซัดๆ พิกล

ปัญหาเกิดขึ้นมาว่า คำว่า “**เสภา**” จะหมายถึงอะไรแน่?

อาจารย์มนตรี ตราโมท อ่างไว้ในหนังสือ “**การละเล่นของไทย**” (ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ พ.ศ. 2540) เรื่อง “**เสภาทรงเครื่อง**” ว่า

คำว่า “**เสภา**” สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงอธิบายไว้ในตำนานเสภา เป็นใจความว่ามาจากคำว่า “**เสวา**”

ซึ่งเป็นภาษาสันสกฤต หมายความว่า การบูชาอย่างหนึ่ง และถ้ามีคำประกอบว่า “**เสวากากุ**” ก็หมายความว่า การสวดบูชาเปลี่ยนเป็นทำนองต่างๆ คือเป็นเสียงแข็งบ้าง อ่อนบ้าง โกรธเคืองบ้าง โศกเศร้าบ้าง

อีกนัยหนึ่งภาษาของชาวเมืองมัทราษฏร์ว่า “**เศรวา**” หรือ “**หริเศรวา**” หมายความว่า เมื่อบูชาพระเจ้าเป็นเจ้า ขับลำนำสรรเสริญพระบารมีเทพเจ้าองค์นั้น เข้ากับเครื่องดีดสีตีโทนเป็นจังหวะ ทั้งลักษณะและชื่อที่เรียก ดูก็น่าจะปรับลงได้ว่า เราได้นำแบบแผนมาจากอินเดีย

แต่คำว่า “**เสวา**” และ “**เศรวา**” นี้ จะหมายถึงผู้ขับด้วยหรือไม่มีปรากฏชัด

มีคำสันสกฤตอยู่อีกคำหนึ่งคือ “**กถกะ**” หมายถึงผู้กล่าวขับ เช่น กล่าวขับเรื่องรามายณะ เป็นต้น ก็เป็นอย่างเดียวกับขับเสภาของเรา

ปรากฏว่า กรีกและโรมันก็นิยมกล่าวขับเป็นคำกลอน คณะนักขับอาชีพที่ตั้งขึ้นเป็นองค์การและหน่วย ราชการก็มี เช่น ที่เรียกว่า *Rhapsode* หรือ *Rhapsodist*

ในสมัยโบราณปรากฏว่า ศิลปแห่งการขับ (**เสภา**) ได้รับความนิยมว่าเป็นศิลปประเสริฐสุดในบรรดาศิลปทั้งหมด ผู้ที่กล่าวขับ (**เสภา**) ได้ดี ย่อมได้รับยกย่องเป็นอย่างสูง

ที่ยกมาทั้งหมดนั้น เป็นพระอธิบายของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ที่อาจารย์มนตรี ตราโมท อ่างถึง และได้รับยกย่องเป็น “**คัมภีร์**” ถือเป็นข้อยุติมาช้านานจนถึงทุกวันนี้

แต่ยังยุติไม่ได้

ต่อมาเมื่อสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาตำราจรรยา ภาพ ทรงพระนิพนธ์ตำนานเสภาฉบับพิมพ์เป็น คำนำในหนังสือเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนเมื่อ พ.ศ. 2460 กลับไม่ปรากฏข้อความที่ยกมาข้างต้น แต่มี ข้อความใหม่ว่า

“แม้แต่คำที่เรียกว่า ‘เสภา’ คำนี้ มูลศัพท์จะเป็น ภาษาใด แลแปลว่าอะไร ก็ยังสืบไม่ได้ความ...

...ด้วยเหตุนี้จึงเป็นอันยังแปลไม่ออกว่าคำที่ว่า ‘เสภา’ นี้จะแปลความว่าอะไร”

เอาละซี ที่นี้คำว่า “เสภา” มาจากไหน? หมายถึงอะไรล่ะ?

ผมคิดว่าคำว่า “เสภา” มาจาก “เสวา” ใน ภาษาสันสกฤต เมื่อแผลง ว เป็น ภ ก็กลายเป็น “เสภา”

พจนานุกรม “สันสกฤต-ไท-อังกฤษ อภิธาน” ฉบับของ นายร้อยเอก หลวงบวรบรรณรักษ์ (นิยมรักไทย) ให้ความหมายว่า เสวา. น. การปฏิบัติ หรือ งานรับใช้; การบูชา; service; worship.

จะเห็นว่าความหมายในอภิธานใกล้เคียงกับ พระอภิบายของสมเด็จพระเจ้า ในตอนแรก

แต่ “ขับเสภา” ไม่ได้รับแบบแผนมาจาก อินเดีย เพราะในอินเดียไม่มี “ขับเสภา” ประเพณี “ขับเสภา” เป็นสมบัติของตระกูลไทย-ลาวในภูมิภาคอุษาคเนย์มาแต่ดึกดำบรรพ์ ที่เรียกการขับ อย่างนี้ว่า “เสภา” ก็เพียงแต่ยืมคำมาเท่านั้น หรือ อาจติดมาจากประเพณีอื่นก็ได้

ที่นี้มาว่ากันเรื่อง “เสภาดนตรี” ที่มีอยู่ในกฎมณเฑียรบาลเรื่องพระราชานุกิจ

พระราชานุกิจมีอยู่ว่า “6 ทุ้มเบิกเสภาดนตรี

7 ทุ้มเบิกนิยาย 8 ทุ้ม 9 ทุ้มเข้าพระบันทม มหาประธมตีนม่าน” เป็นข้อความที่บอกว่าพระเจ้าแผ่นดินจะเข้าบรรทมแล้ว ต้องเบิก “เสภาดนตรี” แล้วเบิก “นิยาย” พอได้เวลาสมควรก็บรรทมหลับ

นี่เป็นบรรยากาศห้องบรรทมส่วนพระองค์ ชาวพนักงานทั้งหลายล้วนเหล่านางสนมซึ่งเป็น ผู้หญิง พวกผู้ชายเข้าไปพระราชฐานชั้นในยังไม่ได้ แล้วจะเข้าไปตีกับ “ขับเสภา” ได้อย่างไร ขึ้นเข้าไปที่หัวขาดกระเด็น อนึ่งตอนนี้พระเจ้าแผ่นดินจะบรรทมแล้วเรื่องอะไรจะให้ช่างขับไปแหกปาก “ขับเสภา” ปกติกการ “ขับเสภา” ต้องสนุกสนาน ทำให้ตื่น เช่น เมื่อพระเจ้าแผ่นดินจะทรงเครื่องใหญ่คือตัดผม มั่งง่วนนอน จึงโปรดให้มี “ขับเสภา” ไกลๆ จะได้ตื่นตื่น ไม่ง่วนนอน

เห็นไหมว่า “เสภาดนตรี” ในกฎมณเฑียรบาล ไม่ใช่ “ขับเสภา” อย่างที่เข้าใจกัน

แล้วทำอะไร?

มีร่องรอยอยู่ในกฎมณเฑียรบาลเองว่า คำว่า “ดนตรี” เป็นวงบรรเลงชนิดหนึ่งเช่นเดียวกับ “มโหรี” ในเอกสารรุ่นอยุธยาไม่ได้มีแต่ “เสภา ดนตรี” แต่มีชื่อ “เสภาคมโหรี” อยู่ด้วย เมื่อพิจารณาหลักฐานรุ่นอยุธยาแล้ว ทั้งวง “ดนตรี” และวง “มโหรี” มีเครื่องดนตรีอย่างเดียวกัน คือ ประเภทเครื่องสาย มีพิณ ซอ ฯลฯ เป็นหลัก และมีเครื่องเป่าเบาๆ ผสมด้วย เช่น ปี่อ้อ แคน เป็นต้น

ในหนังสือร้องรำทำเพลง ผมได้สรุปไว้ ว่า “ดนตรี” เป็นวงบรรเลงขับกล่อมถวายพระเจ้าแผ่นดินเมื่อจะทรงพระบรรทม ซึ่งเป็นแบบแผน โบราณที่สืบทอดประเพณีมาจากราชสำนักสมัย

ทวารวดี บทที่ใช้ชั้บกล่อมกับัง “ดนตรี” มักเป็นคำประพันธ์ชั้นสูง เช่นกาพย์หรือฉันท์ และเนื่องจากเป็นห้องพระบรรทมอยู่พระราชฐานชั้นใน ผู้บรรเลงและชั้บกล่อมถวายงานต้องเป็นนางสนมกำนัลผู้หญิงล้วน

การชั้บกล่อมด้วยวง “ดนตรี” ที่ใช้บทชั้บด้วยกาพย์และฉันท์นั้นแหละคือการปฏิบัติรับใช้ ขอพระเกียรติ หรือบูชาพระเกียรติยศของพระเจ้าแผ่นดิน จึงเรียกว่า “เสภา” ตามความหมายในภาษาสันสกฤต

อย่าลืมว่า “พระราชานุกิจ” เป็นเพียงทฤษฎีที่รับแบบแผนมาจากอินเดีย แต่จะปฏิบัติจริง ๆ หรือไม่? ไม่มีใครรู้ และน่าเชื่อว่าฟักตัวอยู่ในดินแดนนี้มาตั้งแต่ราชสำนักทวารวดีแล้ว โดยพวกพราหมณ์นำเข้ามา

เมื่อถึงยุคอยุธยา ราชสำนักก็รับแบบแผนสืบทอดต่อมา ชื่อ “เสภา” ก็ติดมาด้วย

ครั้นยุคปลายกรุงศรีอยุธยา ประเพณี “เสภา” ขอพระเกียรติลดความสำคัญลง ชื่อ “เสภา” จึงไปอยู่กับมโหรี เป็น “เสปามโหรี” ที่ร้องเล่นเชิงสังวาสทั่วไปด้วย

แต่ทั้งหมดนี้ก็ยังไม่ใช่ที่รับ “ชั้บเสภา” หากมีความหมายว่า เจ้าพนักงานผู้ปฏิบัติรับใช้ ซึ่งก็คือนักดนตรี นักร้อง นั่นเอง และอาจหมายถึงทำนองเพลงได้ด้วย

ยังมีความเห็นของอาจารย์ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช บอกว่าเสภาแปลว่าคุก ซึ่งผมไม่เห็นด้วย

“เสภา” มาจากคุกจริงหรือ?

อาจารย์ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เขียนเรื่องเสภาขุนช้างขุนแผนลงพิมพ์ในสยามรัฐรายวัน แล้วรวมพิมพ์เป็นเล่มชื่อ “ขุนช้างขุนแผนฉบับอ่านใหม่” (สำนักพิมพ์สยามรัฐ พ.ศ. 2532) ได้อธิบายคำว่า “เสภา” ไว้ดังนี้

“เท่าที่ปรากฏหลักฐานเป็นหมายรับสั่งและอื่นๆ ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์นั้น คำว่า เสภา แปลว่า คุก ความจริงเรื่องนี้ไม่มีทางที่จะปฏิเสธได้ เพราะมีหลักฐานเป็นเอกสารยืนยันอยู่อย่างนี้ ซึ่งผมจะไม่คัดเอามาลงให้มากความยืดยาวไป จะขอบอกแต่ที่อ้างว่าเสภาแปลว่าคุกนั้นเป็นความจริง ที่มีหลักฐานยืนยัน ไม่มีทางปฏิเสธได้

ในคำไหว้ครูนี้เอง ก็มีหลักฐานแสดงถึงคุก ได้แก่ กลอนที่ว่า ‘จะไหว้ตาครูเหล่ชอบเฮฮา พันรักษาราตรีดยัน’ ในทำเนียบข้าราชการชั้นพระท่ามะรง หรือหัวหน้าผู้คุมในคุก มีอยู่สองตำแหน่ง มีบรรดาศักดิ์ชั้นพัน ซึ่งในสมัยนั้นเป็นบรรดาศักดิ์ที่ไม่ต่ำนัก ขุนนางตำแหน่งพันซึ่งเป็นพระท่ามะรงนี้ มีอยู่สองคน มีบรรดาศักดิ์และราชทินนามว่า พันพิทักษ์ทิวา 1 และพันรักษาราตรีอีก 1 คน

เมื่อคำว่าเสภา แปลว่าคุก ครูเสภาที่ออกชื่อไว้ในกลอนไหว้ครูเป็นหลักเป็นฐานคนหนึ่ง ก็เป็นหัวหน้าผู้คุมในคุก จะคิดต่อไปได้หรือไม่ว่า เสภา นั้นเป็นวรรณคดีของคนคุก เกิดขึ้นในคุก และชั้บกันเพื่อความบันเทิงของคนคุกในยามค่ำคืน แล้วจึงแพร่หลายออกมานอกคุกในภายหลัง”

เอาละซี เสภาแปลว่าคุก

ก่อนหน้านี้ อาจารย์คึกฤทธิ์เขียนลงในสยามรัฐรายวันแล้วอ้างถึงเอกสารชื่อ “พระราชกำหนดเก่า” ทำให้ตีความว่าเสภาแปลว่าคุก

ใน “พระราชกำหนดเก่า” (ข้อ 25) ที่ตราขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2274 ก่อนเสียกรุงศรีอยุธยาเพียง 26 ปี มีคำว่า “เสภา” ติดอยู่กับชื่อตำแหน่งของขุนนาง 3 คน ว่า

“ขุนศรีคงยศเสภาคลังใน ขุนคงยศเสภาคลังราชการ ขุนพิบูลณาวาเสภาวังไชย”

แต่ในตอนต้นของพระราชกำหนดเก่าข้อเดียวกันนี้ ระบุว่า “ขุนศรีคงยศ พนักงานคนโทชชาวเสภาคลังใน”, “ขุนคงยศ พนักงานคนโทชชาวเสภาคลังราชการ”, “ขุนพิบูลณาวา พนักงานคนโทชชาวเสภาวังไชย”

เป็นเหตุให้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เสนอความเห็นที่ว่า “เสภา” แปลว่าที่คุมขังนักโทษหรือคุก และเหตุที่เสภากลายเป็นชื่อขบถล่านาเป็นเรื่องยาวด้วยจังหวะและดนตรีอย่างหนึ่งนั้นก็เพราะคนคุกเริ่มขับเสภาสู้กันฟังขึ้นก่อน (สยามรัฐรายวัน : 29 กันยายน 2513)

ผมไม่เห็นด้วย ขอเสนอหลักฐานและเหตุผลคัดค้านดังต่อไปนี้

กรณีคำว่า “เสภา” ในพระราชกำหนดเก่านี้ เกี่ยวข้องกับระเบียบศาลและการพิจารณาคดีในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ที่แบ่งเจ้าหน้าที่เป็น “ตระลาการ” พวกหนึ่ง และ “ผู้พิพากษา” อีกพวกหนึ่ง โดยที่ตระลาการมีหน้าที่ไต่สวน คือฟังคู่ความพยาน และหลักฐานที่อ้างทั้งสองฝ่าย เมื่อการไต่สวนสำเร็จแล้วจึงส่งสำนวนให้ผู้พิพากษา จาก

นั้นผู้พิพากษาจึงออกคำตัดสิน

ต่อมาตระลาการตั้งเป็นศาลขึ้นแก่ทบวงการต่างๆ เช่น ศาลนครบาล ขึ้นแก่กระทรวงนครบาล มีอำนาจพิจารณาความเป็นมหันตโทษ เช่น ปล้นฆ่าคนตาย ลักพา, ศาลราช ขึ้นแก่กระทรวงมหาดไทย มีอำนาจพิจารณาความที่เรียกว่าอาญา หรือการกระทำด้วยผลการ, ศาลกรมนา ขึ้นกับกระทรวงเกษตร พิจารณาตามเรื่องนา

ศาลตระลาการอย่างนี้ ในตอนปลายกรุงศรีอยุธยามีราว 20 ศาล รวมทั้งศาลคลังใน ศาลคลังราชการ และศาลวังไชย ฯลฯ

พวกตระลาการเหล่านี้ เป็นพนักงานทางการปกครอง มีหน้าที่ชำระข้อเท็จจริง เมื่อไต่สวนเสร็จแล้วจึงส่งสำนวนให้ศาลหลวงพิพากษา

ครั้งต่อมาอีก มีการแยกหน้าที่ระหว่างผู้พิพากษา และผู้ปรับ กล่าวคือผู้พิพากษาเป็นแต่ผู้ชี้ขาดในข้อเท็จจริงว่าฝ่ายใดชนะ ฝ่ายใดแพ้หน้าที่กำหนดโทษนั้นตกอยู่กับพนักงานอีกคนหนึ่งต่างหาก คือผู้ปรับ ซึ่งเป็นผู้มีหน้าที่แสดงบทมาตรากฎหมายที่ควรปรับใช้ในคดี และเป็นผู้คำนวณจำนวนเงินค่าสินไหม ค่าพินัยที่ผู้แพ้ความต้องเสีย ทั้งเป็นผู้กำหนดโทษอาญาตามบทบัญญัติที่จะต้องลงโทษด้วย

เหตุที่ต้องแยกหน้าที่ ก็เพราะพวกพราหมณ์มีความรู้เรื่องกฎหมายมากกว่าผู้อื่น จึงทำหน้าที่พิจารณาคดี อำนวยความยุติธรรมตามหลักพระธรรมศาสตร์แทนองค์พระมหากษัตริย์ช่วงปลายของกรุงศรีอยุธยานั้น ศาลหลวงเกือบจะเป็นพราหมณ์ทั้งหมด

แต่เนื่องจาก**พรหมณ์**เป็นชาวต่างชาติต่างศาสนา ซึ่งไม่เหมาะที่จะกำกับการพิจารณาคดีตั้งแต่จนปลาย ถึงออกคำสั่งลงโทษผู้แพ้อย่าง จึงเกิดมี**ผู้ปรับ** ซึ่งเป็นคนไทยทำหน้าที่พิเศษนี้ (*ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย เล่ม 2 โดย ร. แลงกาต์, ไทยวัฒนาพานิช จัดพิมพ์ พ.ศ. 2526, หน้า 394-396.*)

ดังนั้นคำว่า “**เสภา**” ที่ปรากฏในพระราชกำหนด เก่า (ข้อ 25) นี้ จึงมีได้หมายความว่าที่คุมขังนักโทษ หรือคุก เพราะในพระราชกำหนดเก่าฉบับเดียวกันนี้ก็ใช้คำว่า “**คุก**” อยู่แล้ว (เหตุที่เข้าใจว่าหมายถึง “**คุก**” คงเป็นเพราะความสับสนในการอ่าน ที่มักเกิดขึ้นได้เสมอในกระบวนการพิจารณาเอกสารภาษาไทย ที่ไม่มีเครื่องหมายวรรคตอนกำกับ)

ความหมายที่แท้จริงของคำว่า “**เสภา**” ในที่นี้จึงน่าจะเกี่ยวข้องกับระเบียบศาลและการพิจารณาคดีในตำแหน่ง “**ผู้ปรับ**” มากกว่าอย่างอื่น ที่มีความเห็นว่าควรหมายถึง “**ผู้ปรับ**” ก็เนื่องมาจากพระราชกำหนดเก่าฉบับนี้มีเหตุเกิดจาก “**พญาหูเส้นฆาร**” (ชื่อนี้ไม่ใช่คนไทยแน่ๆ) กราบทูลพระกรุณา กรณีที่ไพร่เป็นโทษ ต้องเสียค่าปรับเป็นเงินจำนวนมาก ทำให้คนยากจนเดือดร้อน จึงโปรดให้มีการตรวจสอบเจ้าพนักงานที่เกี่ยวข้อง คือ**ผู้ปรับ**ทั้งหลายของกรมต่างๆ เมื่อเป็นจริงดังคำกราบทูล จึงให้ตราพระราชกำหนดนี้ขึ้นมาเพื่อให้เจ้าพนักงาน**ผู้ปรับ**ลดเงินค่าปรับแก่ผู้เป็นโทษ

ในพระราชกำหนดเก่ามีคำว่า “**ชาวเสภาคลังไณ, เสภาคลังราชการ, เสภาวังไชย**” ซึ่งดูแล้ว

เหมือนกับคำที่ปรากฏในกฎหมายเยอรมันเป็นธรรมเนียมว่า **ชาวพนักงานหรือเจ้าหน้าที่สังกัดหน่วยงานกระทรวงทบวงกรมอะไร** ก็เรียกตามชื่อหน่วยงานนั้นได้ ดังมีตัวอย่างในกฎหมายเยอรมันเรียก**ชาวพนักงานหรือเจ้าหน้าที่ที่ทำงานอยู่กระทรวงกลาโหมว่า “พนักงานกระลาโหม”** หรือ “**ชาวพนักงานกระลาโหม**” เป็นต้น

ดังนั้นคำว่า “**เสภา**” ในพระราชกำหนดเก่า นอกจากจะหมายถึง “**ผู้ปรับ**” ดังกล่าวแล้วก็น่าจะมีความหมายว่า “**ชาวพนักงาน**” ได้อีกทางหนึ่ง และถ้าหากจะว่ากันไปแล้วตำแหน่ง “**ผู้ปรับ**” ก็คือ “**ชาวพนักงาน**” หรือ “**ผู้ปฏิบัติงานรับใช้**” นั้นเอง

ฉะนั้นคำว่า “**เสภา**” ตรงนี้ไม่ได้แปลว่าคุกและ “**ขับเสภา**” ก็ไม่ได้ออกมาจากคุก แต่เป็นประเพณีขับลำที่มีพัฒนาการมาแต่ดึกดำบรรพ์แล้ว

ช่างขับเพลงเป็นพวก “**เสภา**”

ผมคิดว่าคำว่า “**เสภา**” มาจาก “**เสวา**” ในภาษาสันสกฤต เมื่อแผลง ว เป็น ภ ก็กลายเป็น “**เสภา**”

พจนานุกรม “**สัทสฤต-ไท-อังกฤษ อภิธาน**” ฉบับของ นายร้อยเอก หลวงบวรบรรณรักษ์ (นิยม รักไทย) ให้ความหมายว่า **เสวา. น. การปฏิบัติหรืองานรับใช้; การบูชา; service; worship.**

พวกพรหมณ์จากอินเดียคงเป็นผู้แนะนำแบบแผนเสวามาให้ราชสำนักของแคว้นแคว้นที่อยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยามาแต่ก่อนยุคกรุง

ศรีอยุธยา เช่น ยุคทวารวดี

เมื่อราชสำนักกรุงศรีอยุธยาที่สืบทอดจากยุคทวารวดีรับแบบแผนยุคทวารวดีมา ก็รับ เสวมาด้วย แต่เรียกให้สะตวกปากว่าเสภา หมายถึง ผู้ปฏิบัติงานรับใช้ หรือชาวพนักงาน ทำหน้าที่รับใช้พระเจ้าแผ่นดินอยู่ในราชสำนัก เช่น

1. “เสภาดนตรี” หมายถึง ผู้ปฏิบัติงานรับใช้ด้านบรรเลงลำนำ ขอพระเกียรติ หรือชาวพนักงานดนตรีที่ถวายงานดนตรี เมื่อจะเสด็จบรรทม พวกนี้เป็นผู้หญิงล้วน อนิรุทธคำฉันท์สมัยต้นกรุงศรีอยุธยา บรรยายชุด “เสภาดนตรี” ไว้ดังนี้

๐ จำเรียงสามเสียง

ประอรประเอียง	กรกริตเพี้ยทอง
เต่งตึงเพลงพิน	ปีแคนทรลอง
สำหรับลอบอง	ลเบงแงงฉันท

๐ ระงมดนตรี

คือเสียงกระวี	สำเนียงนิรันดร์
บรรสานเสียงถวาย	เหยยผลัดเปลี่ยนกัน
แลพวกแลพรรค	บรรสานเสียงดูริย์

จะเห็นว่าชุด “ดนตรี” มีเครื่องมือนี่ เพี้ยะ หรือเปี้ยะ (เพี้ยะ), เครื่องตีตชนิดหนึ่ง (ตึง), พิน, ปี่อ้อ, แคน, ซอ (ทร) บรรเลงคลอกับขับคำฉันท์ ซึ่งถือเป็นฉันทลักษณ์คักดีลีทที่รับแบบแผนมาจากอินเดีย และแบบแผนดนตรีชุดนี้คล้ายกับภาพปูนปั้นนักดนตรีสมัยทวารวดีที่บ้านคูบัว จังหวัดราชบุรี

นี่ไม่เกี่ยวกับประเพณี “ขับเสภา” แต่เกี่ยวกับการขับลำนำและบรรเลงเพลงดนตรีคักดีลีท

2. “เสภาคังโน, เสภาคังราชการ, เสภา

วังไชย” หมายถึง ผู้ปฏิบัติงานรับใช้ที่คลังใน, คลังราชการ, และวังไชย หรือผู้ปรับคลังใน, คลังราชการ, วังไชย

ตรงนี้ไม่เกี่ยวกับประเพณี “ขับเสภา” และไม่เกี่ยวกับการขับลำนำบรรเลงเพลงดนตรีเลย

นอกจากนั้นยังมี “เสกามโหรี” ด้วย

3. “เสกามโหรี” หมายถึง ผู้ปฏิบัติงานรับใช้ด้านบรรเลงและร้องเพลงทั่วไป หรือชาวพนักงานมโหรีที่บรรเลงและร้องเพลงต่างๆ (ที่ไม่เกี่ยวกับขอพระเกียรติ) นอกจากนั้นยังหมายถึงบทเพลงขับลำนำ หรือท่วงทำนองลีลาการขับลำนำ และขับร้องก็ได้ ดังมีตัวอย่างอยู่ในบทละครนอกครั้งกรุงศรีอยุธยา 2 เรื่อง คือเรื่องสังข์ทอง กับเรื่องนางมโนห์รา ดังนี้

เรื่องสังข์ทอง มีว่า

เวียนเอ๋ยเวียนเทียน	ให้เวียนแต่ซ้ายมาขวา
รับส่งต่อกันเป็นหล่นมา	เสกามโหรีมีไป

เรื่องนางมโนห์รา มีว่า

ได้ยินจักจั่นเรไรร้อง	สนั่นมีก้องในพวงพิ
เสมือนเสียงปีโจนในบุรี	เหมือนเสียงมโหรีเพราะวังเวง
แต่ก่อนเคยฟังแต่เสภา	ฟังเสียงสัตว์ป่าร้องระเบง
เสนาเพราะพร้องต้องบทเพลง	วังเวงเพราะทัยนางเทวี

สรุปว่าชื่อ “เสกามโหรี” ในบทละครนอกตอนนี้ ก็ยังไม่เกี่ยวกับประเพณี “ขับเสภา” แต่เกี่ยวกับการขับลำนำและบรรเลงเพลงสุขสันต์ ตรงนี้คล้ายกับ “เสภาดนตรี” ต่างกันที่อย่างแรกคักดีลีท แต่อย่างหลังสุขสันต์

วงมโหรีสมัยกรุงศรีอยุธยา ต่างจากวงมโหรีปัจจุบันที่เป็นวงผสมระหว่างปี่พาทย์กับเครื่องสาย

แต่วงมโหรียุคกรุงศรีอยุธยา มีชื่อสามสาย, กระจับปี, หล่อย, (กลอง) โทน-ทับ และกรับ ใช้บรรเลงและร้องเล่นเชิงสังวาสอย่างสุชสันต์ทั่วไป มีบทมโหรีครั้งกรุงเก่าอยู่หลายเพลงเป็นพยาน ไม่ว่าจะชาววัง ชาววัด ชาวบ้านต่างก็มีวงมโหรีร้องเล่นได้ทั่วกัน

แต่ในชุมชนชาวบ้านพลิกเพลงการเล่นได้เสรีและโลดโผนมากกว่าชาววัง จึงมีการเล่นว่าเพลงสดต้นพร้อมกับกรอกรับสลั้มมโหรี ดังมีรายงานของลาลูแบร์เล่าบรรยายกาตงานแต่งงานในพระนครศรีอยุธยาแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ฯ พอจับเค้าได้ว่ามีการขับเพลง พร้อมขยับกรับ และร้องเพลงเข้ากับวงบรรเลง ที่ควรจะเป็นมโหรีหรืออาจเป็นเครื่องสายก็ได้

แสดงว่าช่างขับเพลงกับคนร้องเพลงเป็นคนเดียวกัน หรือเป็นพวกเดียวกัน แล้วถูกคนอื่นเรียกว่าเป็นพวก “เสภา” ทั้งหมดตามชื่อเรียกดั้งเดิม ไม่ว่าจะช่างขับ, ร้อง, รวมทั้งนักร้องตรี

นี่ไง ช่างขับเพลงกลายเป็นพวก “เสภา” ไปแล้ว มีกลอนไหว้ครูตอนหนึ่งว่าดังนี้

เมื่อครั้งพระจอมรินทร์แผ่นดินลับ เสภาขับยังหา มีปีพาทย์ไม่
มาเมื่อพระองค์ทรงชัย ก็เกิดคนดีในอยุธยา
ทั้งปรบไ้ก่ครั้งท่อนกลอนไม่ขัด ข้าพเจ้าเพิ่งสันทัดไม่หัดว่า
ว่าไปมิใช่ไ้ปัญญา ครูชื่อว่ามาพระยานนท์

กลอนชุดนี้ยืนยันว่าพวกช่างขับเพลงหรือพวกเสปามีพื้นฐานมาจากช่างขับชาวบ้าน คือต้องแม่นยำเพลงประเภทปรบไ้ก่, ครึ่งท่อน ฯลฯ ของชาวบ้านทั่วไป แล้วยังยืนยันอีกว่าแต่ก่อนเสปาขับยังไม่ มีปีพาทย์ จนถึงแผ่นดินรัชกาลที่ 2 จึงมีปีพาทย์ประกอบเสภา แสดงว่าก่อนหน้านั้นคือรุ่นอยุธยา

จนถึงรัชกาลที่ 1 ประเพณีเสปายังขับประกอบ “ดนตรี” และ “มโหรี”

เมื่อมีปีพาทย์ประกอบเสปาแล้ว พวกปีพาทย์ก็ถูกเรียกว่าพวกเสปาไปด้วย สมัยก่อนเมื่อปีพาทย์รับงานไปบรรเลงที่ไหนๆ จะต้องบอกว่า “ไปทำเสปา” ทั้งๆที่ไม่มีขับเสปา แต่ไปทำเพลงโหมโรงประกอบพิธีกรรมต่างๆ ไปเท่านั้น ทุกวันนี้ไม่เรียกแล้ว

ยุคกรุงศรีอยุธยา พวกช่างขับเสปาจะขับเล่านิทาน เอาเรื่องมาจากชาตคณสมนิทานท้องถิ่น เช่น เรื่องการะเกด, คาวิ, ไชยทัต, พิกุลทอง, พิมสวรรค์, พิณสุริวงค์, มโนห์รา ฯลฯ เรื่องเหล่านี้ต่อมามีผู้แต่งเป็นบทละครนอก แต่พวกช่างขับเสปาขับมาอย่างโซกโซนแล้ว

แต่เรื่องเอกคือ **ขุนช้างขุนแผน** เป็นนิทานที่ได้รับความนิยมอย่างกว้างขวางจนถึงแผ่นดินรัชกาลที่ 2 โปรดให้ชำระสะสางกระบวนขับเสปาเสียใหม่ แล้วบันทึกบทเสปาเรื่องนี้ให้เป็นหลักฐาน ผมคิดว่ายุคนี้เองที่ขับเสปารุ่งเรืองสุดขีด แล้วเป็นแบบแผนต่อมาถึงทุกวันนี้